KOLTAI TAMÁS

A KIRÁLYNŐ IS CSAK NŐ

SCHILLER: STUART MARIA

Stuart Mária kettős paradoxona, hogy intim, személyes viszonylatok burkolóznak romantikus politikai retorikába, és hogy a ceremoniális királyi külsőségek között tulajdonképpen kamaradráma zajlik. A diplomamunkáját a Miskolci Nemzeti Színházban jegyző Telihay Péternek mindkét paradoxont sikerült tartalmasan föloldania.

Az előadás kulcsa, hogy egy funkcionális egyszerűséggel működő nagyszínpadi apparátus ad hátteret a személyes ambíciókkal átszőtt kamarillapolitikának, ami Schiller drámájának lényege. Telihay döntő elhatározása, hogy egyet-len pillanatra se éljük bele magunkat a megfélemlítő klasszicitásba. A játék első effektusaként váratlan, fülsiketítő csattanás ébreszti föl a nézőt. Hatalmas, forgó ventillátorok kúsznak föl Menczel Róbert díszletcsarnokának képzeletbeli mennyezetére (az előadás végén majd visszaereszkednek, hogy „lenyakazzák° a magára maradt Erzsébetet). A színpadkép Bauhaus-stílusú államépület rideg csarnokát ábrázolja, a zene baljós akkordokban gomolyog elő, a falak tetején összehúzott öves, ballonkabátos smasszerek tapogatnak valami után, ami aligha lehet lehallgató-készülék, hiszen a fogva tartott Mária rezidenciáján vagyunk, és a házkutatók nyilván Erzsébet civil belügyesei.

A külsőségek nem helyszínrajzilag értelmezendők (botorság például a ventilátorokról egy dél-amerikai diktatúrára asszociálni), inkább a modern hatalmi politika teátrális közgyűjteményéből válogatnak Erzsébet udvara freskós miniszterelnöki hivatalra vagy parlamenti előcsarnokra hasonlít, ahová a protokoll szerint könnyed bevonulási dallam és fotósok csapata vezeti be a kabinetfőnökséget. (Vö. fanfárok és alabárdosok.) Nem merném számon kérni sem az anakronizmusok egységes rendszerét, sem a korjelzések következetes realizmusát. Inkább egyfajta expresszív képzeletszerűség működik Telihay megoldásaiban Fontosabbnak látszik a teátrális hatás, mint a hétköznapi logika. A fotheringhayi kertbe érkező hírnök kötélen ereszkedik alá a zsinórpadlásról; a testetlen légből. Leicester távozásáról a darab végén a színháztermet betöltő, öblös megafonhang tudósítja Erzsébetet. Az anakronizmusok zárt logikájához szokott ízlés

Margitai Ági (Erzsébet) és Szervét Tibor (Leicester) (Ilovszky Béla felvétele)

Varjú Olga (Mária) és Margitai Ági (Jármay György felvétele)

berzenkedhet egy-egy, a formákból kitörő ötleten, első látásra magam is túlzásnak véltem a semmibe fölkampózott kötelet, de előbb-utóbb hajlamos vagyok hagyni, hogy a teatralitás öntörvényű esztétikuma legyőzze bennem a racionalistát. Persze csak ha az érzéki élmény erősebb a gondolkodás öröménél.

Telihay nyerési esélyeit megnövelte a szereplőválasztás. (Vagy az adottságok kényszere, ezt magyar színházban sohasem lehet tudni.) Margitai Ági és Varjú Olga nem klasszikus típusú színésznők, tőlük eleve elképzelhetetlen egy dikcióra épülő Erzsébet és Mária. Kezdő rendezőben különösen értékelendő, hogy a drámáról fölgyűlt mondanivalóját nem a priori álláspontból, hanem szigorúan a színészi alkatból vezeti le. Telihay számára a két főszereplő valódi, fölfedezendő „nyersanyag;" biofizikai adottságaikból legalább annyit merít, minta darab-és szerepelemzésből. Ez éppoly ritka a magyar színpadon, miként az is, hogy a színészek ilyen nyíltan, leplezetlenül vállalják önmagukat. Az előadás lényeges újítása, hogy a királynők hatalmi harcát nem az eszmék síkján, nem politikai küzdelemként, hanem - ha lehet így mondani - mint a női szubsztanciák párviadalát láttatja. A királynők sokkal kevésbé jelennek meg királynői, mint női mivoltukban. Telihay viszonylag keveset használ az uralkodói jelképekből, hidegen hagyják a jelvények, ceremóniák, ezért is kellett dehistorizálnia a darabot. Az általam látott fülújítások jó része elveszett a korhű ruhák diktálta merev magatartásformákban, a színésznők elsősorban királyszerepet fogalmaztak meg, s csak másodsorban személyiséget. Nem így a miskolci előadás. Varjú Olga és Margitai Ági leoldja láncairól, szabadjára ereszti az egyéniséget; a szertelen, meggondolatlan, érzéki vadságot, a szenvedélyes, önkontroll és tűrőképesség nélküli szabad nőt egyfelől - és a nyilvánosság előtt csakis uralkodónak mutatkozó, szerelmi életét is a politika részének tekintő, önmagát a korona önkéntes rabjaként láttató hivatásos királynőt másfelől.

Varjú Olga Máriája csupa kihívó, nyers testiség. A jelmeztervező, Békési Ildikó laza, kivágott, fölhasított ruhákat ad rá, merészen föltárva a test formáit. Ez a Mária érzéki viszonyba kerül mindenkivel, Mortimer (Horváth Lajos) például első látásra szükségét érzi, hogy letépje az ingét, és félmeztelenül ajánlja föl mentőangyali szolgálatait. A fotheringhayi kertben a csikószerű vadsággal hempergőző Mária mezítláb, áttetsző fehér tüllben, a természet és az érzéki örömök pajkos tüneményeként kapja hírül Erzsébet váratlan érkezését. Annyi ideje marad csupán, hogy köpenyt terítsen a vállára, amit majd ledob magáról a lázadás paroxizmusában; a vezeklés kényszerű köntöse provokatívan tárja föl a szüzet játszó angol királynő előtt a skrupulusok nélküli szerelemre született testet. Nem a szelíd skót királynő emelkedik föl a maga katolikus méltóságában, hanem egy őrjöngő nőstény vágja riválisa szemébe fattyú voltát. A gyónási jelenetben Varjú Olga Máriája pánt nélküli nagyestélyit visel, hófehéret természetesen, a gyász hivalkodó színét, eddig lazán hordott haja most rövid-fiúsra vágva, simára fésülve - a búcsúzásban is ott a kihívás. Mintha egy két háború közti divatfotó elevenedne meg, így indul Mária a vérpadra.

Margitai Ági Erzsébete némi kajánsággal a késői névrokon-utódra hajaz. Szolíd kiskosztüm, félmagas körömcipő, vállára terített bunda, csak a retikül hiányzik (ettől ízlése megóvta). Okos, gunyoros és zárkózott. Csupán Leicester társa-

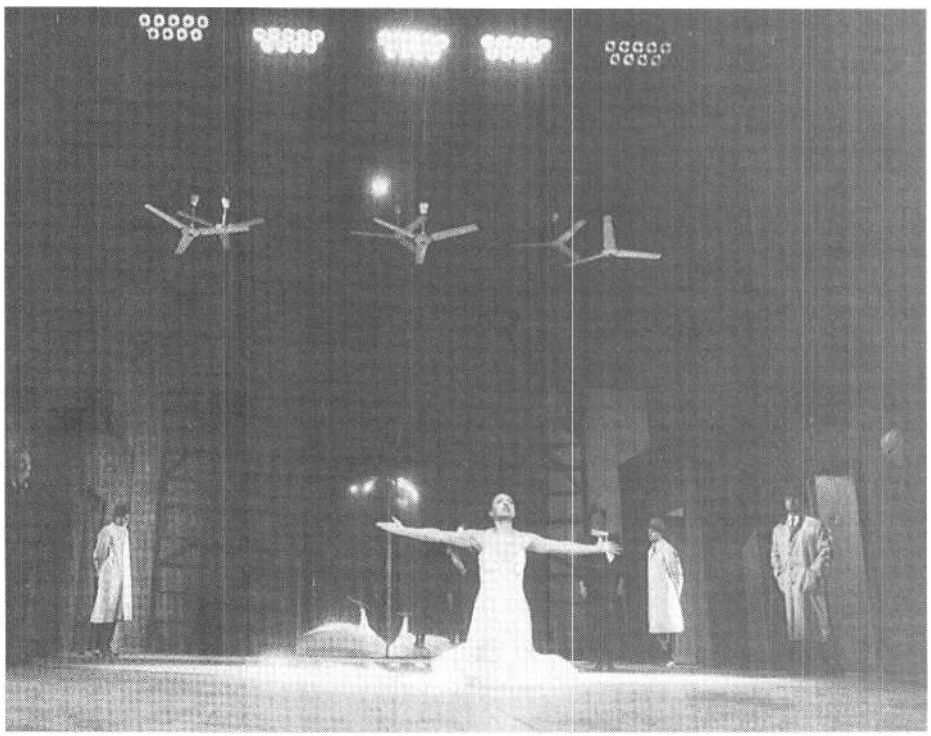

Jelenet a Stuart Máriából (középen Varjú Olga) (Ilovszky Béla felvétele)

ságában oldódik föl, de nem tudja önfeledten átadni magát, a nő és a politikus harcot vív benne, az egyikkel kompenzálja a másik gyöngeségét és megfordítva. Margitai Ági nem hagy kétséget afelől, hogy Erzsébet tökéletesen ki van szolgáltatva Leicester iránti szerelmének, női önfeladását csak királynői hatalmával képes megakadályozni. Mindig fölényben van Leicesterrel szemben, de ez a fölény a királynőé, sohasem a szerelmes asszonyé. Ahogy a férfi feléje nyújtott kezét leckéztetően kétszer megpaskolja, s csak harmadjára fogadja el, az részint a hierarchikus viszonyra figyelmeztető gesztus, részint a gyöngédségre, játékra ingerlő nő szívszorítóan szánalmas közeledési kísérlete.

Leicestert Szervét Tibor játssza az enigmatikus férfi karizmájával. Szerepe tétlenségre kárhoztatja, amit Szervét kivételesen erős jelenléttel ellensúlyoz. Vállára terített felöltőben, vékony láncával játszogatva maga a kiismerhetetlen szfinx. Arca rezdületlen, a királynők találkozásakor is csak szemével követi a fejleményeket. Játékának sugárzása van, de kérdés, hogy ez a viszszafogott kritikai ábrázolás, paradox módon, nem leplezi-e le túlságosan a figurát. (Amikor arról beszél Erzsébetnek. hogy önmagáért szereti, minden előadáson végighullámzik a nézőtéren a kuncogás.) Egy forró csók Máriának fotheringhayi győzelme után, s kiszakadva az ölelő karok közül ideges, gyors menekülés - ez Leicester. Schiller mostohán bánta szerepet játszó színésszel: egyszer sem kényszeríti kutyaszorítóba, s a végső számvetés elől is kimenekíti. Szervét nagyjelenete, amikor Leicester ráveszi Erzsébetet a Máriával való találkozásra: az öregedő szerelmes nő vakságát kihasználó fiatal hím udvarló törleszkedése célja elérésére (amiről talán maga sem tudja pontosan, hogy valójában mi is), színészi mestermunka.

Tel hay a maga határozott rendezői eszközeivel tettleg segíti a színészt. A lobogó ifjúságú Mortimer pátoszát egy pillanatra megakasztja, hogy --- szinte öntudatlanul - leveszi félcipőjét, és megmasszírozza fájós lábát. Szemléletes beállítás amikor a résnyire nyílt kertkapu mögött jobbra-balra topog az izgatott fiatalember, hogy az egymástól ,jókora távolságra riposztozó királynőket legalább fölváltva láthassa, ha már helyzeténél fogva egyszerre nem tudja szemmel tartan őket. A (rivalda szélén hangos csattanással lezuhanó csapórácsok rendezői közhelyek, de hatásosak. A tonettszéken fölkuporodó, magára hagyott Erzsébet látványa a hatalmas színpadon, az ellenfény ferde sugárnyalábjában igen esztétikus. Bizonyos nagyvonalú, színpadias kézügyesség jellemzi a Kálnoky-fordítás szövegéber rendet vácó, szereplőt is elhagyó Telihay munkáját (drarhiaturg: Kiss Csaba), s ezért meg-bocsátható, hegy Quintus Konrád robotszerűen lélektelen Burleigh-jén és Csapó János régi, megbiható bútordarab Talbotján kívül a kisebb szerepekben félmegoldásokig jutott csak.

De hová lennénk, ha egy cselédkönyves rendező azon nyomban totálisan „megoldaná" a színhuzat?

Schiller: Stuart Mária (Miskolci Nemzeti Szinház) Forditotta: Kálnoky László. *Diszlet:* Menczel Róbert *m. v. Jelmez:* Békési Ildikó *m. v. Dramaturg:* Kiss Csaba. *Rendezőasszisztens:* Hajdu Ági. Rendező: Telihay Péter.
Szereplők: Margitai Ági, Varjú Olga, Szervét Tibor, Quintus Konrád, Csapó János, Horváth Lajos *m. v.* Benedek Gyula, Sállós Gábor, Máhr Ági, Kuna Károly, Varga Gyula, M. Szilágyi Lajos, Egri László, Posta Lajos, Gabor Anikó.

SÁNDOR L. ISTVÁN

A LAKVÁLTÁSOK, ÁTALAKULÁSOK

AUDIBERTI: ÁRAD A GAZSÁG

Egy gyereklány - eddigi áttetsző üvegléte után - törékenységében tükörré zárul. Egyre inkább azt a képet mutatja, amely a világból vetül rá, miközben ő maga fokozatosan láthatatlanná válik. Úgy lesz azonban cselekedeteiben maga is az őt körbeölelő, körülfonó gazság tükröződése, hogy lénye változatlan marad. Elveszti ártatlanságát, de nem válik bűnössé. Élni csak ilyen tisztátalanul lehet - gondolja, de legbelül makacsul hiszi: a világ is, maga is tisztább annál, mint amilyennek mutatkozik.

Audiberti darabjának főszereplője, Alarica királylány - miután hosszú utazása végén, vőlegénye birodalmának határán kíméletesen közlik vele, hogy tervezett házassága hatalmi játszmák prédájává lett - megcsalatottságában úgy alkalmazkodik a, világ váratlanul rászakadt törvényeihez, hogy ez a hirtelen döbbenet nem zilálja szét, hanem éppenséggel megerősíti személyi-